

Тетяна Власова

Проблема суб'єкта і гендерної ідентичності у сучасній українській картині світу

Як зазначають дослідники, роки української незалежності свідчать про безпрецедентну артикуляцію багатьох інтелектуальних дискурсів, серед яких виведення на передній план феміністських та гендерних питань, котрі протягом останніх десяти років привертають пильну увагу дослідників в українських культурних студіях¹.

Устремління українських учених – філософів, соціологів, літературознавців, політологів, психологів створити концептуальну програму гендерного розвитку країни свідчить як про фактичне введення категорії гендеру у сферу антропологічно-філософського дискурсу української науки, так і про бажання не лише адекватно вписуватись у сучасний західний дискурс, але і розраховувати на ефект бути зрозумілими і цікавими сучасному світові завдяки здатності розмовляти однією науковою мовою з ним². Дискурси цієї мови відображають постмодерністське сприйняття світу, що прийшло в Україну на зміну радянському тоталітарному мисленню.

Дослідники стверджують, що перспектива постмодерну починається з децентралізуючого сприймання, з прийняття периферійної перспективи у ролі найкращої. Існує думка, що сучасна ситуація є найреволюційнішою за всю історію розвитку західного світу, а можливо, і всього людства. Ідіоми та образи, які асоціюються з постмодернізмом – це не просто питання стилю, модних кліше чи моделей інтелектуальної поведінки. Вчені пишуть про зміни в поведінці та про те, що означає вийти за межі гнучкої ідентичності, вони прямо говорять про суб'єктивності, які змінилися або змінюються³. При цьому вказується, що нормалізація змін виступає як один із головних аспектів постмодерну. У нашому українському контексті зміни відбуваються в предметах, які оточують наше життя, у взаємовідносинах, у досвіді, і, як результат, всеохоплюючі зміни спостерігаються по всій траєкторії життя українців, які у зростаючій кількості переходять із одних соціальних і фізичних локацій у зовсім інші. Навіть індивіди, які не змінюють свою локацію, бачать, що найзначніші, хоча і най-

«Gender Trouble»

зловживання бінарністю (чи його використання взагалі) недоречно в дослідженні ідентичності. Не акцентуючи уваги на тому, наскільки притаманне порівняння універсальній людській думці, хотілося б зазначити, що це, безсумнівно, могутній інструмент формування чіткого уявлення про ідентичність. Учені використовували (і використовують) бінарність при дослідженні ідентичності, позиціонуючи «Я» проти «Іншого». Думається, що явна помилка бінарності — це емпіза на протиставленні як концепції позиціонування. Але ще більше помилок виникає тоді, коли бінарність використовується вибірково, щоб вибрано показати абсолютну «іншість». Бінарність есенціалізму на практиці найчастіше пов'язаний із маскулінізмом/фемінінізмом та зі створенням шовіністських бінарних моделей. Як правило, складна система взаємозалежних ідентичностей знижується до рівня простого дуалізму «Ми» проти «Них». Однак спокуса бінарності дуже велика. Наприклад, робота «*Entragers a' pouns mimes*», написана Ю. Кристевой у 80-х роках минулого століття, тобто хронологічно в постструктуралістський період її творчості, побудована на образі «чужоземця». Кристева протиставляє «Чужого», «Інакшого» корінному населенню поліса або держави. При цьому дослідниця не пропускає можливість підкреслити, що, хоча націоналізм протистоїть універсалістським тенденціям і призводить до переслідувань іноземців, він у той же час невід'ємний від партикулярності та індивідуалізму людини постмодерну, яка уже не відчуває себе «цілісною і гордою», відкривши для себе свою власну «Іншість», а тому питання стоїть не про включення «Чужого» в систему, а про «співмешкання» чужоземців, якими ми всі є⁹.

Повертаючись до ґендерних аспектів постмодерної ідентичності, хотілося б відмітити, що Ю. Кристева ніколи не говорить з точки зору жінки або на захист жінки та фемініністської. Для неї «говорити, як жінка» в багатьох випадках було б безглуздом, оскільки вона доводить, що «жінки не існують». Замість виняткової емпізи на ґендері того, хто говорить, вона рекомендує аналіз багатьох дискурсів (включаючи сексуальність і ґендер), які всі, за Кристевой, і конструюють індивід¹⁰.

Концепція втіленого «говорячого суб'єкта» Кристевой стала фундаментальною для багатьох наступних дослідників. Т. Мої пише, що завжди існує «хтось», хто говорить, думає, пише. Цього «хтось» не треба зображувати як повністю присутнього, несуперечливу інтенціональність. Мої доводить, що суб'єкт розколений, децентрований, крихкий і знаходиться під загрозою розпаду. У той же час цей розколений суб'єкт має здібність діяти і приймати рішення. Але його вибір дій, однак, завжди визначений і знаходиться під глибоким впливом як несвідомої ідеологічної залежності, так і свідомої мотивації¹¹. Повертаючись до ґендерного контексту, слід підкреслити, що ґендерна ідентичність зумовлена не лише тим, що викликає нашу сексуальну орієнтацію, але цілим комплексом складних політичних дисциплінарних процесів. У відношенні жінки як «говорячого суб'єкта», суб'єкта, «який задає питання» (Г. Співак), дуже суттєвим виступає чітке визначення локації такого суб'єкта, з одного боку, і загального контексту фалоцентризму, з іншого. Важливо не лише те, щоб голос жінки як політичного суб'єкта був почутий і в загальному, і в специфічному контексті. Багато буде залежати від того, чи буде позиція «говорячого суб'єкта» — жінки — обґрунтованою і сильною, яка змушує сприймати такого політичного суб'єкта серйозно. І у цьому, як думається, перспективність подальших ґендерних досліджень, стимул до активної розробки ґендерної теорії і політики фемінізму в вітчизняній науці.

⁹Чернецький В. Протистоячи травмам // ґендерна перспектива / Упоряд. В. Агеєва. — К., 2004. — С. 218–233. ¹⁰Грабовська І. Перспективи ґендерної антропології як складової гуманітарної освіти в Україні // ПостМетодика. — 2006. — № 7 (71) — С. 19–26. ¹¹Simon W. Postmodern Sexualities. — London and New York: Routledge, 1996. — Р. 4. ¹²Bell — Meterau R. Hollywood Androgyny. — Columbia University Press, 1993. — 345 p. ¹³Кукаренко Н. Н. ґендерное неравенство и субъект феминистских политик // Новые направления политической науки. — М., 2007. — С. 102. ¹⁴Foucault M. The History of Sexuality. — Vol. 1. — New York: Pantheon, 1978. — 211 p. ¹⁵Derrida J. Positions. — Paris, 1972. — 136 p. ¹⁶Deleuze J., Guattari F. Difference or Repetition. — Paris, 1968. — Р. 356. ¹⁷Кристева Ю. Самі собі чужі. — К., 2004. — С. 8–9. ¹⁸Abjection, melancholia and love: The work of Julia Kristeva. — London; New York: Routledge, 1990. — 213 p. ¹⁹Moi T. Sexual/Textual Politics. — London; New York: Routledge, 1987. — Р. 177.